

Донецчина біля своїх витоків

ЗНАХІДКИ МОНЕТ ЗОЛОТОЇ ОРДИ В МЕЖИРІЧЧІ КАЗЕННОГО ТОРЦЯ ТА КРИВОГО ТОРЦЯ БІЛЯ М. ДРУЖКІВКИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Макарова Н. Г.

Coins of the Golden Horde were found in three sites between the Krivoy Torets and Kazeny Torets rivers. Found in 2018–2019. About 200 coins in total. These are copper pools, with the tamga of Khan Abdullah (1340–1370). There are few silver coins. Coins were printed in Azak (Azov). These findings confirm the participation of the Donetsk region in commodity-money relations with the Golden Horde and the presence of new trade and military routes.

Key words: Golden Horde, Pula, Tamga, Abdullah, Ahak.

Період Золотої Орди в історії Донецького краю мало вивчений. Основними джерелами для аналізу цього періоду є археологічні знахідки. У Вікіпедії цей період характеризується єдиним реченням: «Після нашествия татар і утворення Золотої Орди територія краю довго залишалася малозаселеною». З огляду на брак інформації мета розвідки полягає в аналізі господарських процесів і військових подій в нашому краї на основі нових знахідок монет Золотої Орди в районі м. Дружківки Донецької області.

В епоху завоювань монголо-татарами східних територій Європи значна кількість міст була зруйнована, населення забрано в рабство, але через два десятиліття Золота Орда змінила своє ставлення до завойованих територій. Правителі орди зрозуміли, що отримання дані з селянського та ремісничого населення, податків з купців несе більше вигоди, ніж грабежі. Розквіт Золотої Орди в перші шість десятиліть XIV ст. тісно пов'язані з періодом прагнення до незалежності Великого князівства Литовського та Московського князівства.

Данина, яка була покладена Золотою Ордою на землі Русі, виплачувалася здебільшого в грошовій формі. Жителі прикордонних з Золотою Ордою князівств звикли до грошей і у вигляді монет, і у вигляді злитків [2]. Отже, населення було у сфері ординської грошової системи.

Грошова система Золотої Орди (Улуса Джучі) відпочатку була заснована на зборі данини у вигляді срібла в будь-яких його формах і використанні срібла у вигляді злитків. Ситуація змінилася після загальних зборів (курултаю) правителів різних улусів, який відбувся у Монголії в 1251 р. Відтоді в різних провінціях все ще єдиною Монгольської імперії почала вдосконалюватися податкова система. Одним із інструментів цієї фінансової акції стали монети, випуск яких відновили там, де вони були раніше, і були організовані там, де до того монети не карбувалися [2].

У XIII ст. головні монетні двори Золотої Орди були розташовані в Криму, в Сарасі та Булгарі. Хани підтримували розвиток торгівлі. Хан Берке для залучення іноземних купців платив їм за товари суми більші, ніж вони просили. Розумна митна політика, безпечні дороги, вдала зовнішньополітична ситуація, зосередження великих коштів у кланах Чингизидів – ці та інші фактори вплинули на те, що в XIII–XIV ст. головна торгова дорога, яка зв'язувала Європу з Індією, Китаєм і Центральною Азією, пройшла на півночі Каспійського моря, вийшла на порти Криму, степами Приазов'я дійшла до Угорщини і Польщі. Був ще інший шлях, який пролягав з півночі на південь у Сарай, Азак, Канфу, Аккерман. Цими напрямками циркулювали гроші.

Срібні монети Золотої Орди в XIV ст. називали «данг», а мідні – «пуло». Один данг складав 16 пуло [10]. На срібних дангах вказувалася назва улусу, де була викарбувана монета, дата випуску, на іншому боці – ім'я хана та побажання [2].

Рис. 1 – Монети Золотої Орди в межиріччі Казенного Торця та Кривого Торця поблизу м. Дружківки у 2017–2018 рр.

Дизайн пул був більш різноманітним: прикрашався малюнками та орнаментом. Пули мали мусульманський вигляд, використовували арабський алфавіт. Деякі дослідники вважають, що зображення тварин на монетах Золотої Орди пов'язане з мусульманським календарем. На більшості монет зображені собака, пантера, кінь. Пізніше, коли іслам став офіційною релігією, зображувати тварин було заборонено [10]. Золотоординські пули чеканилися на заготовках, виготовлених із розрубаних частин прута, які плющилися. Товщина заготовки була неоднаковою. Після розплющення місця обрубів обрізалися ножицями. Це добре видно при огляді країв монет [12].

У червні 2018 р. на правому березі Казенного Торця поблизу Дружківки були знайдені пули. Їхній аналіз надає змогу ідентифікувати знайдені монети [11]. На лицевій стороні напис: «Хан Абдаллах да продм», на зворотній зображений звір, схоже що це собака, повернутий вліво. Так карбували мідні монети в Азаку [11].

Рис. 2 – Монети Золотої Орди в межиріччі Казенного Торця та Кривого Торця поблизу м. Дружківки у 2017–2018 рр.

У городі жительки Дружківки за адресою вул. Енгельса, 16 була знайдена пула з тамгою Абдуллаха (правив біля 1340–1370 рр.) [13]. Відомо, що Абдуллах-хан був молодшим із дев'яти синів (інші дослідники вважають, що він був онуком) Узбек-хана [1]. Хан Мамай врятував його і відправив у Крим, звідти – до Візантії. Після вбивства хана Тимур-Ходжипри за підтримки Мамаю в 1361 р. Абдуллах був проголошений ханом західної частини Ак Орди в Криму [1]. Монети Абдуллаха карбувалися в Азаку.

Поселення Азак виникло у 1270 р. в період правління Хана Менгу-Тимура на місці Азова (X–XII ст.), яке до того входило в давньоруське Тмутараканське князівство. В Азаку (площа 450 га, для порівняння – Київ у 1240 р. обіймав 90 га) були добре розвинуті металургія і металообробка [11]. Через Азак проходив Великий Шовковий шлях з країн Західної Європи в Персію, Індію, Китай. Він був ключовим пунктом на шляху з Москви до Константинополя. Азак був центром работоргівлі. Для обслуговування торгівлі тут працював у XIV ст. свій монетний двір – єдиний у Приазов'ї [12].

У 1346–1347 рр. Азак спустошила пандемія «чорної смерті» – бубонної чуми, яка потім розповсюдилася на Близький Схід, Єгипет, Західну Європу і Русь [6]. Війни між Золотою Ордою та державою Тамерлана наприкінці XIV ст. завдали страшного удару по Азаку. В 1395 р. він був зруйнований [6].

Спочатку я думала, що ці знахідки належать до випадкових, але молоді нумізмати м. Дружківки розповіли, що монети Золотої Орди були знайдені протягом двох років (2017–2018 рр.) у трьох стоянках межиріччя між Казеним Торцем і Кривим Торцем. На кожній було знайдено від 150 до 200 монет, які були розкидані на площі 50×20 м. Здебільшого це були мідні пули. Крім того, трапилися чотири срібні танги. Можливо, ці монети були загублені, тому що на одній стоянці знайдені рештки від гаманця. Крім монет, була знайдена гирька. Стоянки розташовувалися на місці, з якого добре було видно довколишню місцевість. Неподалік знаходилися джерела води.

Як вони потрапили в долину Казенного Торця? Дослідник К. В. Кудрявцев вважає, що «залізний шлях» від Києва на південний схід відділявся від Дніпра в районі Канева, направлявся на схід Дніпровської Луки (дніпровські пороги), виходив до Кальміусу або до Дону. В більш пізній час він частково збігався з Муравським шляхом [5]. Можливо, монголи проскакували вздовж Казенного Торця. Можливо, хтось загинув, а його монети розсипалися полем, тому що на скарб це не схоже.

Мало відомостей про знахідки монет Золотої Орди в дослідницькій літературі з історії Донбасу. Але все ж таки деякі є. В Луганській області вчені знайшли місце стоянки татар (2013 р.). Можливо, це була літня резиденція ханів, але офіційні розкопки не були проведені (знахідки біля м. Привов'є, село Шепілівка) [4]. Пули на Донбасі знайдені біля с. Обрив [7]. У так званих «Верховських князівствах» (верхів'я Оки, Дона, Сейма і Сіверського Донця) знайдено 24 клади монет Золотої Орди. Монети Азака в скарбах досягають високої концентрації [3]. Знайдені поодинокі монети поблизу Глухова [8, с. 2]. Відомі знахідки поселень, монетних дворів у Нижній Наддніпрянщині (Запорізька і Дніпропетровська області) [9]. В 1893 р. в Бабаївській волості Харківського повіту знайдено 425 монет (на жаль, їх переплавили), у квітні 2014 р. в Чугуївському районі – скарб зі 116 монет, поблизу сіл Зауддя та Стара Покровка – 300 монет [9]. Разом за 30–40 років знайшли в районі Сіверського Дінця 3 тис. монет [9]. Взагалі монети зустрічаються поблизу Сіверського Дінця, його приток і в Приазов'ї. В центральних районах Донбасу рідко знаходили монети Золотої Орди.

Останні знахідки монет Золотої Орди між Казенним і Кривим Торцем свідчать про участь всієї території нашого краю у товарно-грошових відносинах Золотої Орди і підтверджує, що по цій території пролягали дуже важливі торгові та військові шляхи, які з'єднували території Великого князівства Литовського та Московського князівства.

Джерела та література

1. Абдуллах (Хан Золотой Орды). URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Беспалов Р. Денежное обращение в верховьях рек Оки и Дона во второй половине XIV – первой трети XV ст. в контексте политической истории региона. URL: <https://goscunsky.blogspot.com/2011/12/ XIV– XV.html>
3. Денежная система Золотой Орды, вторая половина XIII–XV ст. URL: <https://izhig.ru/numizmat/denezhnaya-sistema-zolotoy-ordy.php>
4. Донецкий край во время Золотой Орды. URL: <https://www.muslim-info.com/>
5. Ельников М. Памятники периода Золотой Орды Нижнего Приднепровья, история изучения, итога и перспективы. *Татарська археологія*. 2001. № 1–2. С. 8–9.
6. Золотоордынские древности. Забытый город Азак. Выставка в Казанском кремле. URL: <https://art16.ru/re portage/2014/03/10>

-
7. Київською Руссю управляли з Луганщини. URL:<https://old/archeo-news/ru>
 8. Коваленко Ю. Монети Золотої Орди із Глухова та його округу. *Соборний Майдан*. № 5 (83). Вересень–жовтень 2017. С. 2–3.
 9. Монети Нижньої Наддніпрянщини та Подінців'я. URL:<https://uk/wikipedia/org>
 10. Пул (денежная единица). URL: <https://ru.wikipedia>
 11. Пули Азака. URL: <https://donovedeneo.ru/blog/puly-azaka>
 12. Средневыковые монеты Азака. URL: https://donovedenie.ru/liog/sredneveko-vue_monety_azaka/2014-02-15-377
 13. Трезубец: от Посейдона до Чингисхана. URL: <https://megamairix.ru>

ЄВРЕЙСЬКИЙ МАНДРІВНИК НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Отземко О. В.

The report is based on the notes of a Jewish traveler Rabbi Petachiah of Regensburg, who visited the North Azov region, describing life and customs of the nomadic Cumans in the second half of the 12th century.

Key words: North Azov, travelogue, Petachiah of Regensburg.

Середньовічна історія Північного Приазов'я, зокрема Донеччини, досить скудно відбита в писемних історичних джерелах. З огляду на це, неабиякої цінності набувають уривчасті згадки про приазовські степи, які дійшли до нас у нечисельних писемних пам'ятках.

Життя кочових народів, що панували на цих землях, відбилосся в записках очевидців – мандрівників, посольських місій, релігійних місіонерів, які з різних причин опинилися на цій території або на суміжних землях. Особливе місце серед них посідають записки про подорож єврейського мандрівника рабі Петахії з Регенсбургу, який перетнув степи Північного Приазов'я в другій половині XII ст. та залишив описання половецького населення.

Євреї завжди виявляли інтерес до навколишніх країн і народів. Особливості історичного розвитку єврейської спільноти зумовили формування великої єврейської діаспори, осередки якої за часів середньовіччя існували практично в усіх відомих тоді землях Старого Світу. Подорожуючі євреї – послы і перекладачі, купці та паломники, інтелектуали і вимушені мандрівники, яких вигнали родичі або громада, – були невід'ємною частиною середньовічного мандрівного світу.

Одним із головних мотивів єврейських подорожей було паломництво до Єрусалиму, святих місць для поклоніння, покаяння або зцілення. Не менш вагомим мотивом було прагнення пізнати світ, дістатися до таємничих царств Сходу, відшукати зниклі «десять колін Ізраїлевих». Спонукало захоплення мандрами і те, що євреї міг приїхати в будь-яку країну та, з великою долею ймовірності,